

Ar jos buvo tylios, ar jos buvo modernistės? Moterų vaidmenys XX a. 7-8 dešimtmečio lietuvių literatūros pasaulyje

Solveiga Daugirdaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

solveiga@liti.lt

——— Straipsnyje analizuojamas moterų vaidmuo XX a. lietuvių literatūroje ir visuomenės gyvenime, labiau susitelkiant ties poečių Janinos Degutytės, Juditos Vaičiūnaitės ir kritikės Aušros Sluckaitės kūryba ir biografija. Remiamasi dviem prielaidomis: pirma, jog XX a. 7 deš. atlydžio atmosfera paskatino ir visuomenės gyvenimo laisvėjimą, ir modernesnius meninius ieškojimus daugelyje meno sričių. Antra, kad atokvėpis po Stalino laikų reiškė grįžimą prie tradicinių, patriarchalinių lyčių vaidmenų ideologijos. Analizuojama, kiek ir kaip moterys reiškėsi literatūroje, kokią moterų ir moteriškumo sampratą jos skleidė savo kūriniais, kuo moterų pasirinkti veikimo literatūros lauke būdai apsunkena galimybes šį indėlį išryškinti. Remiantis atsiminimais, laiškais, kita dokumentine medžiaga aptariama pačių menininkių vėlesniu laiku sukurta savo pačių bei išgyvenimų laiko reprezentacija.

Reikšminiai žodžiai: rašytojos, sovietmetis, literatūros modernizacija, socialiniai vaidmenys, autobiografija, atsiminimai.

Moterų vaidmens literatūroje problema

Šį straipsnį parašyti paskatino tyliojo modernizmo metafora, pavartota menotyrininkės Elonos Lubytės konkrečiam reiškiniui ir parodai pavadinti. Ji buvo taikyta 1962–1982 m. dailei, siekiant apibūdinti „priešgy-niavusią oficialioms normoms jos pusę, apčiuopti užslėptų metaforų atsiradi-mo paskatas, saitus su nūdienos dailės procesais“¹. Tačiau ši metafora, se-niai gyvenanti nuo jos autorės valios nepriklausomą gyvenimą, straipsnyje taikoma ne tik meno, bet ir kasdienybės, gyvenamos, tarpusavio santykių sričiai. Postalininio laikotarpio literatūros modernizacijos procesai nema-žai tirti tiek straipsnių rinkiniuose, tiek atskirų rašytojų darbams skirto-se monografijose². Tačiau jeigu literatūra reiškia savojo laiko visuomenės problemas ir idėjas, kaip reikėsi modernizacija ją kuriančioje ir skaitan-čioje visuomenėje, kaip keitėsi gyvenimo būdas, tarpusavio santykiai? Fe-ministiniam žvilgsniui būdinga ieškoti sąsajų tarp viešo ir privataus, tarp teksto strategijų ir gyvenimiškųjų laikysenų. Literatūrologė Rima Pociūtė yra konstatavusi, kad lietuvių modernistai tokie tebuvo tik poezijoje; lite-ratūrinis modernizmas neišjudino jų patriarchalinio požiūrio į koleges³. Viena iš marginalizuotų išeivijos modernisčių Birutė Pūkelevičiūtė patyrė šį literatūros modernistų tradicionalizmą ir vyriškąjį šovinizmą gyvenime, esmingai paveikusį jos literatūrinę karjerą⁴. Jau baigiantis tūkstantmečiui, veikiausiai paskatinta feminisčių⁵, ji suvokė būtinybę užrašyti savo įvykių

1 Elona Lubytė, „Sudarytojos žodis“, in: *Tylusis modernizmas Lietuvoje, 1962–1982*, sud. Elona Lubytė, Vilnius: Tyto alba, 1997, p. [8].

2 Žr., pvz., *The Baltic Memory: Modernisation Processes in Lithuanian, Latvian and Estonian Soviet period literatures*, sud. Elena Baliutytė, Donata Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011; Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; Elena Baliutytė, *Eduardas Mieželaitis tarp Rytų ir Vakarų: pasivaikščiavimas su Waltu Whitmanu ir staugsmas su Allenu Ginsbergu*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

3 Rima Pociūtė, „Marginalijų poezija“, in: *Poezijos pavasaris 98*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 226. Apibūdinimas buvo taikytas išeivijos literatūrai bendruomenei, bet taip pat tinka ir Lietuvos rašytojams. Profesinį vyriškąjį šovinizmą galėtume laikyti bendru brožu, liudijančiu abiejų literatūros šakų – Lietuvos ir išeivijos – priklausymą vienai kultūrai.

4 Po „itin atšiaurais“, pačios Pūkelevičiūtės žodžiais, *Metūgių* sutikimo (kritika poezijos lyrinei herojei dėl kūniškumo ir neuklumo įgavavo ir asmeninių užgauliojimų, tarp jų ir atvirų seksualinių pasiūlymų, formą) rašytoja pasuko į prozą.

5 Kad feminizmas turėjo įtakos Pūkelevičiūtės pastangoms atskleisti subtilius, skausmingus privataus gyvenimo įvykius, liudytų jos įvadas kartotiniam *Metūgių* leidimui: „Galimas dalykas, kad „Metūgės“ savo moteriškąja laikysena truputį pasiankstino: iš tolo dar buvo negirdimi artėjančio feminizmo būgnai ir švilpynės. O aš, nors ir nesu „feministė“, vis dėlto buvau „femina“; Birutė Pūkelevičiūtė, „Žvilgsnis į *Metūges* – po 44 metų“, in: *Metūgės: Eilėrašėčiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 8.

versiją ir šį poreikį motyvavo taip: „Antano Škėmos interliudas mano gyvenime – iš esmės turėtų būti tik privatus nutikimas, tačiau jis taip smarkiai palietė literatūrinę pusę, kad tuose sluoksniuose tapo viešu reikalu“⁶. Panašios teksto ir autoriaus nuostatų ryšio paieškos paskatino šiuo straipsniu atkreipti dėmesį į ryškiausių Lietuvos moterų rašytojų laikysenas 7–8 deš.: kiek jos siekė būti modernistėmis ne tik literatūroje, kiek jų pastangos jų pačių ir jų bendralaikų apmąstytos ir paliudytos?

XX a. antroje pusėje susiformavusi feministinė kritika atkreipė dėmesį į tas moterų dalyvavimo literatūros procesuose formas, kurios iki tol laikytos nereikšmingomis ar mažareikšmėmis. Net ir tais laikotarpiais, kai viešumoje pasirodanti moterų kūryba, palyginti su vyrų raštais, buvo negausi, jų dalyvavimas literatūros procesuose buvo esmingai svarbus literatūrai funkcionuoti, tekstams rengti ir publikuoti. Taigi dėmesio pastaraisiais dešimtmečiais susilaukia ne vien profesionalios rašytojos, bet ir literatūrinių sambūrių organizatorės ir dalyvės, redaktorės, korektorės, vertėjos, leidėjos, literatūros agentės, neįvardytos bendraautorės, įkvėpėjos, patarėjos ir kritikės, skaitytojos, mylimosios ir rūpestingos žmonos-sekretorės. Žvelgiant į literatūros procesą ne kaip į reikšmingo kūrėjo ir visagali skaitytojo priešpriešą, bet kaip į daugiaplanį procesą su daugeliu įvairaus lygmens dalyvių, išryškėja kiti reikšmingi vaidmenys. Šių vaidmenų tyrimą apsunkina dokumentų stygius: dėl prisiimto antraplaniškumo moterys, ypač jeigu nėra „tikros rašytojos“, retai paliudija ar apmąsto savo veiklą „literatūros lauke“. Tai universali ne tik literatūros, bet ir kultūros plačiausia prasme, įskaitant visuomenės gyvenimo istoriją, problema. Sovietmečio literatūros veikimo sistema, griežtai reglamentavusi, kieno balsas turi, o kieno – neturi būti girdimas viešumoje, dar labiau įtvirtino moterų nereikšmingumą literatūros pasaulyje. Tarp antraplanėmis laikytų figūrų, kurių vaidmuo literatūros ir kultūros procesui išryškėjo pastaraisiais metais, ryškiausia būtų redaktorė, leidėja, vertėja Aldona Liobytė, kurios susirašinėjimo su kultūros žmonėmis publikacijos⁷ atskleidžia jos įtaką platiems kultūros procesams (verstinės literatūros parinkimui, teatrų repertuarui,

6 Birutė Pūkelevičiūtė, „Antano Škėmos puslapiai: Pro domo sua“, in: *Colloquia*, 2011, Nr. 26, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-08-19], http://www.llti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Publ_Pukeleviciute.pdf.

7 *Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė: publicistika, laišakai, atsiminimai*, parengė R. Z. Saukienė, Vilnius: Vaga, 1995; *Aldona Liobytė (1915–1985): Korespondencijos fragmentai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Gintarė Paškevičiūtė-Breivienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.

knygų iliustravimo naujovėms ir pan.) net po to, kai 1961 m. buvo priversta palikti darbą leidykloje.

Kad požiūris į moterų įtaką literatūros procesams pamažu kinta, liudija net tokia detalė kaip pokalbių knygos paantraštė, nurodanti rašytojo žmonos, kaip lygiavertės literatūros gyvenimo dalyvės bei pašnekovės, statusą (*Pokalbiai Olgos ir Grigorijaus Kanovičių namuose*)⁸. Taigi visapusiškesnis moterų indėlio į literatūrą atskleidimas ir pervertinimas vyksta bent dviem kryptimis: išryškinant minėtą literatūros procesų dalyvių veiklą ir kartu aktualizuojant savo laiku nepelnytai nuvertintų kūrinių⁹ ar primirštų rašytojų kūrybą¹⁰. Pastangos naujai įvertinti literatūros istorijoje susiklosčiusį moterų indėlio vertinimą yra kontekstas, kuriame, žvelgiant iš dešimtmėčių perspektyvos, bus svarstomos atlydžio laikotarpio rašytojų kūrybos bei laikysenos specifika, įgyvendintos ir neįgyvendintos, užuomazgų stadijoje likusios galimybės.

Jeigu buvo laiko dvasia, kokia ji?

XX a. 6–7 deš. optimizmą Vakarų pasaulyje lydėjo kylanti materialinė gerovė, o pokarinio konservatizmo paviršius mėgino ignoruoti kylančias socialines įtampas, kurios virto spalvotųjų, moterų teisių sąjūdžiais. „Kosmoso užkariavimas“, viena iš šaltojo karo formų, tiek Vakaruose, tiek socialistiniame bloke afišuotas kaip technikos pažangos varžybos, abiejose pusėse kėlė entuziazmą ir tikėjimą savo šalies ir santvarkos pranašumais. Tarybų Sąjungoje postalininis laikotarpis pasižymi minties polėkiu tiek tiesiogine šio žodžio prasme (technikos bei žmonių skrydžiai į kosmosą XX a. 6 deš. pab. – 7 deš.), tiek perkeltine. Populiarios knygos apie 7 deš. autoriai sąmojingai svarbiausiu laikotarpio poetu Tarybų Sąjungoje vadina šalies vadovą Nikitą Chruščiovą, kuris, nors nerašė eilių, „bet buvo poetas

8 Rūta Oginskaitė, *Gib a kuk. Žvilgtelėk: Pokalbiai Olgos ir Grigorijaus Kanovičių namuose*, Vilnius: Tyto alba, 2017.

9 Pavyzdžiui, jau minėtas Birutės Pūkelevičiūtės modernistinės poezijos rinkinys *Metūgės* (Toronto, 1952; Vilnius, 1998) susilaukė šiuolaikinių mokslininkų dėmesio kaip subtilus moters erotizmo poetizavimas, pastanga išvengti tradicinio sielos ir kūno dualizmo. Žr., šalia kitų, Ernesta Juknytė, „Susitikimo teologija Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgėse““, in: *Lituanistica*, t. 54, Nr. 1 (73), p. 73–87, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-04-14], <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/5003-ernesta-juknyte-susitikimo-teologija-birutes-pukeleviciutes-metugese-2008-1>.

10 Ryškus iš naujo atrastos autorės (tiksliau, vieno jos kūrinio) pavyzdys būtų Liūnės Janušytės kūryba, kai, naujai išleidus romaną *Korektūros klaida* (1938, 2011), sulaukta teatro spektaklio jo motyvais (Kauno miesto kamerinis teatras, rež. Agnė Dilytė, 2016).

1.

Komjaunimo organizuotos kūrybinio jaunimo stovyklos Nidoje stovyklautojai pietauja, iš kairės: poetė Judita Vaičiūnaitė, kompozitorius Vytautas Barkauskas, žurnalistė Roma Pauraitė, poetas Vytautas Bložė, Akademinio operos ir baleto teatro solistė Irena Jasiūnaitė, 1964, Aleksandro Šestakovo nuotrauka, LCVA, 0025860

The dining participants of the Nida Creative Youth Camp organised by Komsomol (All-Union Leninist Young Communist League). Left to right: poet Judita Vaičiūnaitė, composer Vytautas Barkauskas, journalist Roma Pauraitė, poet Vytautas Bložė, the Academic Opera and Ballet Pallace singer Irena Jasiūnaitė. 1964, photo by Aleksandras Šestakovas, OCAL, 0025860

svarbiausia prasme, davęs kūrybinį impulsą, išreiškiamą paprastais, kaip ir dera tikrai poezijai, žodžiais: „Dabartinė tarybinių žmonių karta gyvens komunizme!“¹¹ Chruščiovas kartojė, kad jo šalis ekonominiu požiūriu jau lipa JAV ant kulnų: „Įvykdžius septynmečio planą, mūsų Tėvynė pasieks tokią ribą, kai jau reikės nebedaug laiko pralenkti Jungtines Amerikos Valstijas ekonominiu atžvilgiu“, o tada jau „taikiame lenktyniavime <...> laimės pasaulinę istorinę pergalę“¹². Politinį optimizmą lydėjo visuomeninis ir asmeninis: viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, mene) sustiprėjo dėmesys žmogaus gyvenimui dabar ir čia, asmeninei laimei, draugystei, romantikai, santykių nuoširdumui, kuriuos visuomenės ateities interesams buvo pajungęs stalininis socialistinis realizmas.

¹¹ Петр Вайль, Александр Генис, *60-е: Мир советского человека*, Москва: Новое литературное обозрение, 2001, 2 patais. leid., p. 31.

¹² N. Chruščiovas, *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro komiteto ataskaita partijos XXII suvažiavimui*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 54.

Kaip optimistinė laiko dvasia ir jos specifinės raiškos kryptys, tokios kaip kosmoso skrydžiai ar Kubos revoliucija, veikė jaunų to meto žmonių polėkius, liudija tiek grožinė literatūra¹³, tiek jaunystės naivų entuziazmą apmąstančių intelektualų prisiminimai. Kęstutis Nastopka, kaip ir kolegos Algimantas Bučys, Alfonsas Andriuškevičius, mokėsi ispanų kalbos, ketindami vykti į Kubą: „Mes visi galvojom ten važiuot padėt“¹⁴. Apie 1960-uosius į literatūrą atėjo žmonių karta, dar menanti vaikystėje prieškarį, karą, bet aukštąjį išsilavinimą įgijusi ir savo sąmoningas estetines nuostatas susiformavusi jau sovietmečiu. Kiek vyresnės autorės, pokariu tęsusios prieškario ir karo metų literatūros tradiciją (Pranutė Aukštikalnytė-Jokimaitienė, Jūratė Petrauskaitė, Palmira Petrauskaitė) iš viešojo literatūros gyvenimo pasitraukė, nes nesitapatino su sovietmečio ideologiniais bei estetiniais reikalavimais, nors kai kurios jų rašė visą gyvenimą. Palyginti su pokariu, kai moterų tarp rašytojų buvo itin mažai, apie 1960-uosius debiutavusiųjų grupėje jų buvo daugiau: verta paminėti Viliją Šulcaitę, Dalią Urnevičiūtę, Vytautę Žilinskaitę, Violetą Palčinskaitę, Janiną Degutytę, Juditą Vaičiūnaite. Tai poezijos debiutai, vėliau Žilinskaitė tapo humoristikos klasike, Urnevičiūtė, šalia poezijos, rašė pjeses ir prozą, Palčinskaitė daugiausia pasiekė vaikų literatūroje. Gausnis moterų dalyvavimas literatūroje neatsitiktinai sutapo su atlydžio laikui būdingu atsigrėžimu į emocijas, jausmus.

Skirtingi moterų poezijos vertinimai

Vertinant to meto poeziją, Lietuvos ir išeivijos kritikų nuostata išsiskyrė jau XX a. 6–7 dešimtmečiais. Poetas Eugenijus Matuzevičius susirašinėjo su savo literatūrinio kelio pradžios draugais, atsidūrusiais Vakaruose, stengėsi jiems pristatyti Lietuvoje atsirandančius talentus. Būdamas Rašytojų sąjungos poezijos konsultantu, jis Tauragėje dirbančios Degutytės eilėraščius įvertino kaip „tikrą poeziją“, rūpinosi jos publikacijomis¹⁵. Kitaip

¹³ Sigito Gedos pirmajame eilėraščių rinkinyje Kubos perversmo vadovas tampa Lenino darbų tęsėju: „Žemynai gula Lenino pėdon, / Pasaulis tilps toj tiesiapirštėj! / Fidelis vaikšto Kubos peizaže, / Suvarstomi barzdylos batai girgžda!“, eil. „Atodrėky atmirkto ežerai ir amžiai“; in: Sigitas Geda, *Pėdos*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 5.

¹⁴ „Buvo tokie asmeniniai ryšiai, kurių nelietė visa šita oficialioji aplinka“; Rimanto Kmitos pokalbis su Kęstučiu Nastopka, in: *Nevienareikšmės situacijos: Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, sud. Rimantas Kmita, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 222, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25], http://www.llti.lt/failai/Interviu_su_prof_Nastopka.pdf.

¹⁵ Janina Degutyte, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 32, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25], http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Janina_Degutyte%20C4%97._Atsakymai._Nebaigta_autobiografija.LH6601.pdf.

į jos debiutą reagavo JAV gyvenantis jo bičiulis Kazys Bradūnas:

Ir Tavo laišką, ir Degutytės „Ugnies lašus“¹⁶ esu gavęs. Iš Degutytės knygos buvau tikėjęsis ko nors daugiau. Vienur kitur anksčiau matyti paskiri jos eilėraščiai man buvo įstrigę. Tačiau dabar, surinkus viską krūvon, išpūdis gana blankus, nuobodus tuščiažodžiavimas ir tiek.¹⁷

Tokių nuomonių išsiskyrimą lėmė ne tik individualus vertintojų skonis (tos pačios kartos, to paties rato literatų estetinės pažiūros daug kur sutampa), bet ir jų tolesni likimai. Lietuvos kritika ir skaitytojai geranoriškai sveikino poetinį debiutą, signalizavusį apie grįžimą prie tarpukario literatūros tradicijos. Degutytės poezijos emocijos sutapo su optimistine atlydžio dvasia: „Visi džiaugėsi eilėraščių šviesiom nuotaikom“, prisiminė vėliau pati poetė¹⁸. Kad tai atitiko laiko dvasią, liudija faktas, jog 1959 m. pasirodęs poetės pirmasis rinkinys jau kitais metais buvo išleistas Maskvoje rusų kalba¹⁹. Lyrizmas ir dvasinis maksimalizmas rinkinyje pynėsi pramaišiu su privalomų to meto temų eilėraščiais, bet tarybiniai skaitytojai ir kritikai suvokė, kad ideologizuotas balastas yra būtina sąlyga spausdintis. Dar daugiau, jie mokėjo selektyviai skaityti, palikdami už vertinimo ribų tai, ką laikė neišvengiama duokle sistemai, ignoruodami tokius eilėraščius kaip „Pasikalbėjimas su Leninu“ Degutytės debiutiniame rinkinyje.

Išėivijos poetas Bradūnas, atkreipęs dėmesį į Degutytės „tuščiažodžiavimą“, nebuvo toks geranoriškas. Nors neaišku, ar jis turėjo galvoje eilėraščių turinį („kokybę“), ar nepakankamą atranką sudarant rinkinį („kiekybę“), jo nuomonę veikė išankstinė nuostata, kad okupuotoje Lietuvoje nieko gero negali būti sukurta, juoba publikuota. Tai būdingas šaltojo karo laikų abiejų lietuvių literatūros šakų (išėivijos ir Lietuvos) atstovų politiškai angažuotas ir perdėm kritiškas požiūris vienos į kitą. Tačiau bendroji tendencija vertinant sovietmečio literatūrą aktuali ir šiandien: geranoriškas žvilgsnis kreipia dėmesį į tai, kas išlieka atmetus ideologinius reveransus.

¹⁶ Janina Degutytė, *Ugnies lašai: eilėraščiai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.

¹⁷ Kazio Bradūno 1959 m. rugsėjo 23 d. laiškas Eugenijui Matuzevičiui, in: Maironio lietuvių literatūros muziejus, GEK 40366.

¹⁸ Janina Degutytė, *Atsakymai*, p. 33. Pati poetė prisimena tuo laiku nuolat galvojusi „apie išėjimą“, tačiau šitai buvo žinoma tik jai pačiai ir galbūt artimiesiems.

¹⁹ Янина Дягутите, *Капли огня: Стихи*, перевод с литовского С. Мар, Москва: Советский писатель, 1960.

Kritiškas sovietmečiui požiūris pabrėžia, jog dėl darytų kompromisų visa kūryba yra ideologiškai angažuota²⁰.

Visai kitu rakursu nei Bradūnas į 6–7 deš. Lietuvos moterų poeziją, jau iš ilgesnės perspektyvos, vertino išeivijos sociologas Vytautas Kavolis. Jo tyrimo centras buvo reikšmės, kurias lietuvių kultūra priskyrė moterims ir vyrams įvairiais laikotarpiais. Skirtingai nuo ideologinio vertinimo ar vertinimo iš dabarties momento pozicijų, Kavolis analizavo istorinę lyčių reikšmių kaitą. Jis išskyrė XX a. 6 deš. pradžią kaip laiką, kai tarybinėje lietuvių literatūroje pasirodo „nauja kryptis“, kuriai, jo nuomone, atstovautų Degutytė ir Vaičiūnaitė. Jų poezijoje Kavolis išvelgė „įtampą tarp patirties, santykio su žmonėmis aprašymo ir žmogiškumo saugojimo, ištikimybės tam, ką tik mes galime prisiminti, ką mūsų karta yra patyrusi“²¹. Apžvelgęs istorines, mitologines figūras Justino Marcinkevičiaus ir Janinos Degutytės poezijoje, jis priėjo prie išvados, jog „[m]oteriai, kad suvoktų istoriją ir mitologiją, reikia daugiau vyriškų negu moteriškų figūrų“. Jo nuomone, net tuose eilėraščiuose, kur kalbama moters vardu, kaip antai Vaičiūnaitės cikle „Keturi portretai“ (1964), „[v]yras yra centrinė figūra, jis veikia, Odisėjas visą laiką juda, keliauja, siekdamas savo tikslų, o moteris sėdi ten, kur ji pasodinta, nutūpdyta, periferiška, ir tik tuo reikšminga, kad vyras kaip orientalinis stabukas, įsigijęs motociklą, leidžiasi būti jų visų mylimas“²². Kavolis pabrėžė, kad to laiko moterų poezijoje išlieka tradicinė moterų sąsaja su privačiąja erdve, vyrų – su viešąja: „Moterys – privačios terapeutės, vyrai – politiniai simboliai. Įdomu, kad ir Vaičiūnaitė, ir Degutytė šitokią sociologiją aprašo lyg savaimė suprantamą dalyką“²³. Kavolio „įdomu“ čia galime suprasti kaip nuorodą, kad čia esama problemos, juoba kad pasažas baigiamas ironišku pastebėjimu, jog „[š]io laikotarpio feministinio kritiko funkcija atitenka Martinaičiui „Severiuotės raudoj“²⁴. Kavolis nesvarstė, kiek ir kaip toks lyčių vaidmenų vaizdavimas specifiškai susijęs su sovietine ideologija, bet vyrų ir moterų reikšmės siejo su bendriausiomis Vakarų pasaulyje dominavusiomis reikšmėmis.

20 Bene ryškiausias tokio požiūrio pavyzdys – filosofės Nerijos Putinaitės reiškiamas Justino Marcinkevičiaus vertinimas. Žr., pvz.: Nerija Putinaitė, *Skambantis molis: Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*, Vilnius: Vaga, 2019.

21 Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 129.

22 *Ibid.*, p. 134.

23 *Ibid.*, p. 135.

24 *Ibid.*

Prabėgus ketvirčiui amžiaus, Rimantas Kmita Juditos Vaičiūnaitės poezijos analizę baigia apibendrinimu, kad jos eilėraščiuose, kalbančiuose „apie atvirumo poreikį, švelnumo geismą ir kaukės neišvengiamumą, komplikuotus, dramatiškus dviejų žmonių santykius“, „[v]iskas paslėpta, niuansuota, giliai, neryškiai“. Kmitos nuomone:

Ši tema yra viena tų, kur įgyjama distancija su to meto literatūros kanonu, atskalūniška. Kuriamas moters sutrikimas, neužtikrintumas, melancholija, savotiška dekadanso atmosfera buvo toli nuo socrealistinio kanono reikalavimų.²⁵

Epitetas „atskalūniška“ šiame kontekste yra susijęs su kritiko cituojamu eilėraščiu „Asiūkliai“: „Asiūkliai. Aistra. Atskalūniškas aukštis, / Kurį tu pasiūlei“²⁶. Simptomiška, kad savotišką nepriklausomumą tarsi skelbiantis eilėraštis iš tikrųjų skelbia ir moters priklausomumą, ribotumą: ne pati subjektė pasirinko atskalūnišką aukštį, bet ją pasiūlė kitas, „tu“, veikiausiai – vyras, aistros partneris, o moteris jo sąlygas priėmė. Verta diskutuoti, kiek šios eilutės yra raktas į Vaičiūnaitės poezijoje išreikštas moters galimybes, o drauge – kiek jos atliepia laiko nuostatas ir laikotarpio dominuojantį požiūrį. Jos išreiškia tą pačią moters subordinaciją, apie kurią rašė Kavolis: net ir tarpusavio santykiuose, kur patriarchalinė kultūra moterims suteikia daugiau laisvės veikti, inicijuojanti, ribas brėžianti jėga yra vyras.

Toks lyčių galios pasiskirstymo modelis tiko atlydžiui, kurio „noveatoriškumas“ reiškė grįžimą prie labiau tradicinių vertybių ir moterų siejimo su privačiąja sfera (stalinizmas, priešingai, akcentavo būtinybę moterims dalyvauti darbo rinkoje ir viešajame gyvenime)²⁷.

Jurgita Žana Raškevičiūtė atkreipė dėmesį, jog to meto suvoktas ir konstruotas moters vaizdinys šiandien aiškiausiai išryškėja ne partijos programose, bet žurnale *Tarybinė moteris*, kurio straipsniai atskleidžia, „kaip politinės direktyvos suvoktos ir bandytos iliustruoti konkrečiais moterų gyvenimais“²⁸. Raškevičiūtė, turėdama galvoje visų pirma savo tyrimo

25 Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko*, p. 205.

26 Judita Vaičiūnaitė, *Pakartojimai*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 53.

27 Plačiau žr. Solveiga Daugirdaitė, „Lyčių santykių vaizdavimas sovietmečio literatūroje“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos*, sud. Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 468–491.

28 Jurgita Žana Raškevičiūtė, „30-ųjų karta be moterų, arba Apie moters tapatybės vaizdinį Nikitos Chruščiovo laikotarpio spaudoje ir poezijoje“, in: *Literatūra*, 2018, t. 60 (1), p. 57.

objektą (Degutytę ir jos poeziją), pastebi, kad „Degutytės poetinė karjera buvo kone dirbtinai paspartinta dėl justos tuščios moterų literatūros vietos“²⁹. Tačiau drauge ji teigia, jog, „[k]ita vertus, moteris tarsi įtraukiama į kitą (negu vyrai) literatūros lauką – tai mažesnis, šalia esantis literatūros laukelis“, kur „[v]yrai su moterimis nekonkuruoja, moterys taip pat žaidžia pagal kitas, sau atskirai taikomas taisykles, dirba savotiškoje savo literatūros moterų provincijoje“³⁰. Verta pridurti, kad iš „moterų literatūros“ buvo tikimasi apibrėžto ir stereotipiško vaidmens – suteikti literatūrai humaniškesnį, jausmingesnį pobūdį, o tai savotiškai riboja jų kūrybines ambicijas, kreipė tam tikra pageidautina linkmė³¹.

Pirmasis Vaičiūnaitės poezijos rinkinys *Pavasario akvarelės* (1960) pasirodė praėjus vos metams nuo Degutytės debiutinio rinkinio pasirodymo, bet, būdama jausnesnė, ji sieta su vėlesne (Tomo Venclovos, Vlado Šimkaus) poetine karta. Pirmoji moters jausmų autonomiją lietuvių poezijoje, Vytauto Kavolio nuomone, prieškariu įsteigė Salomėja Nėris, skelbusi jausmo beribiškumą; šią programą, Jurgitos Žanos Raškevičiūtės žodžiais, „atnaujino ir tarybiniame kraštovaizdyje kūrė Janina Degutytė“³², tačiau, kitaip negu Nėries poezijoje, ši jausminga subjektė nėra pasyvi, jausmas jai „padeda užmegzti ryšį su pasauliu, jį artikuluoti ir *veikti*“³³. Svarbu ir tai, kad Degutytė, gražindama jausmus literatūron, „sugražina neoromantikų žodyną: sopulys, kančia, nerimas, aistra, meilė, kartu ir – romantinė meilė“³⁴. Vaičiūnaitės (Degutytės bendraamžės ir taip pat augusios Kaune) lyrikos subjektė iš pirmo žvilgsnio atrodo daug modernesnė palyginti su gamtavaizdiniu Degutytės pasauliu – jos moteris gyvena urbanistiniame peizaže, tarp miesto kultūros atributų, tokių kaip kavinė ir džiazas. Dar labiau Vaičiūnaitės modernumo įspūdį sustiprina jos raiškos priemonės, sąmoningas apsisprendimas kurti kitokią, netradicinę poetinę kalbą. Ji atvirai yra sakiusi nemėgstanti „ketvirto dešimtmečio mūsų poezijos žodyno, sintaksės, rimavimo, pavartotų dabar“³⁵, kitaip

29 *Ibid.*, p. 56.

30 *Ibid.*

31 Atsiliepdamos į „laiko dvasios“ keliamus reikalavimus, rašytojos atsidūrė savotiškuose spąstuose, iš kurių moterų kuriama literatūra nėra ištrūkusi ir prabėgus dešimtmečiams. Šalia paveikumą plačiajai auditorijai praradusios poezijos, rašytojos sėkmingai kuria populiariąją literatūrą, orientuotą į moterų auditoriją, tačiau „aukštosios literatūros“ hierarchai, nežiūrint išimčių, tebėra vyrai.

32 Jurgita Žana Raškevičiūtė, *op. cit.*, p. 78.

33 *Ibid.*, išryškinta Raškevičiūtės cituojant.

34 *Ibid.*, p. 79.

35 „Eilėraštis kaip medžio lapas: Pokalbiai su Judita Vaičiūnaite“, in: *Pokalbiai apie poeziją*, kalbėjosi Gražina Ramoškaitė, Vilnius: Vaga, 1984, p. 141.

2.

Grupė lietuvių rašytojų, dalyvavusių lietuvių literatūros šventėse Leningrade ir Maskvoje, Vilniaus geležinkelio stotyje, iš kairės į dešinę: Vacys Reimeris, Alfonsas Maldonis, Vladas Mozūriūnas, Eduardas Mieželaitis, Teofilis Tilvytis, Judita Vaičiūnaitė, 1968, Balio Bučelio nuotrauka, LCVA, 00227144

Lithuanian writers who took part in the Lithuanian literature festivals in Leningrad and Moscow. At the Vilnius train station, from left to right: Vacys Reimeris, Alfonsas Maldonis, Vladas Mozūriūnas, Eduardas Mieželaitis, Teofilis Tilvytis, and Judita Vaičiūnaitė. 1968, photo by Balys Bučelis, OCLA, 00227144

tariant, neoromantinės poezijos raiškos. Kitaip negu Degutytė, kuri buvo suvokiama kaip nepriklausanti kartai ar sambūriui (literatūrologių nuomonės, ar ji priklausė „trisdešimtųjų metų gimimo kartai“, skiriasi) ir laikoma lyrinio spontaniško išsiskyrimo, kaip priešpriešos konstravimui, formos tobulinimui, poete, Vaičiūnaitė deklaratyviai siejo save su tam tikru rašytojų ratu, estetikos ir poetikos programa:

Pradėjau rašyti mėgdžiodama Salomėją Nėrį. Buvau sukritikuota draugų, kuriuos labai gerbiau. Kažkada keliese buvom nutarę kovoti prieš tradicines poetybes, turėjom net lyg ir savotišką sąrašą žodžių, nuo kurių norėjom apvalyti poeziją <...>, lengvi rimai (rimavimo būdą paėmiau vėliau iš V. Šimkaus), tiesioginis jausmo išsakymas (meilė ir skausmas turėjo trykšti tarp eilučių), pretenzija [...].³⁶

Pasakius kitais žodžiais, tiek Degutytė, tiek Vaičiūnaitė pratęsė Nėries tradiciją poezijoje, moterį siedamos su jausmų sfera, nors kitomis visuomeninėmis sąlygomis – joms nebereikėjo, kaip Nėriai, priešintis tradicionalizmui ar klerikalizmui, kaip iššūkį deklaruojant meilę „be bažnyčios, be altorių, be sumainymo žiedų“. Priešingai, užaugusios, gavusios išsilavinimą ir kaip asmenybės susiformavusios itin nestabiliu laiku (okupacijos, karas, Stalino režimas), jos debiutavo reikšdamos tradicinių vertybių ilgesį³⁷. Labiau skyrėsi judviejų raiška. Modernesnė Vaičiūnaitės poetika sukuria ir modernesnių, labiau emancipuotų santykių atspindžio iliuziją: miestas, tarptautiniai žodžiai, aliteracijos, originalūs, netikėti, nenuvalkioti rimai skaitytojui signalizuoja, jog kalbama emancipuotos, siekiančios rafinuotos estetikos ir santykių moters balsu. Tačiau šis įspūdis apgaulingas, kaip ir tarybinių moterų emancipacija. Paradoksas tas, kad atsinaujinusia poetine forma reiškiamas tradicinis lyčių santykių variantas, kai moteris priima vyro pasiūlytą santykio modelį, o tradiciškesnės raiškos Degutytės poezijos subjektė atrodo labiau (bent nuo vyrų) nepriklausoma, nors artima gamtai³⁸.

Modernioji kasdienybė

Atlydys reiškė pokytį žmonių gyvenimoje: užaugo nauja, Antrajame pasauliniame kare betarpiškai nedalyvavusi karta, entuziastingai sutikusi įvairiais kanalais diegiamą sampratą, jog tarybinis žmogus turi ne tik dirbti, bet ir būti laimingas asmeniniame gyvenime. Gerovės augimas, nors neprilygo vakarietiškojam, vis dėlto sudarė daugiau galimybių „kultūringai leisti laisvalaikį“. Dėl pakitusių ideologinių reikalavimų menininkėms šis laikotarpis suteikė naujų, nors ribotų, galimybių. Palyginti nesunku aptarti moterų raišką tekstuose ar vaizduojamajame mene, gerokai sunkiau suprasti realias jų gyvenimo sąlygas: viešieji dokumentai, tokie kaip spauda ar kinas, grožinė literatūra visada atspindėjo ne tiek tikrovę, kiek pageidaujamą jos vaizdinį. Egodokumentų stokojame arba jie ryškiai paveikti savicenzūros ir cenzūros, perėję per kontrolės filtrą (pvz., publikuotos rašytojų autobiografijos). Nepriklausomybės laikais skelbti egodokumentai taip pat atspindi tik

37 Plačiau žr. Solveiga Daugirdaitė, *op. cit.*

38 Moterų siejimas su gamta, kaip vyrų ir kultūros sąsajos priešprieša, yra laikoma viena iš moterų nuvertinimo Vakarų kultūroje priežasčių. Plačiau žr. Sherry Ortner, „Ar vyro ir moters santykis toks kaip gamtos ir kultūros?“, in: *Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*, sud. Karla Gruodis, Vilnius: Pradai, 1995.

ribotą moterų patirčių spektrą: labiau už cenzūrą veikė savicenzūra, neleidžianti išeiti už konservatyvaus moteriškumo rėmų. Tarp įvairaus pobūdžio atsiminimų, rašytų literačių, verta išskirti Juditos Vaičiūnaitės *Vaikystės veidrody*, 1996, *Mabre viešbutis*, 2009; Eglės Juodvalkės *Cukraus kalnas, arba Lietuvos cukrininkės nuotykiškai Amerikoje ir kitose egzotiškose šalyse*, 2000; Gražinos Mareckaitės *Šiapus ir anapus Vilniaus vartų: Veidai ir vaizdai*, 2009; Silvijos Lomsargytės-Pukienės *Dita: Paralelės*, 2004; Audronės Girdzijauskaitės *Atminties salos*, 2008; Violetos Palčinskaitės *Atminties babilonai, arba Aš vejuos vasarą*, 2015; *Paslapties babilonai, arba Aš tau siunčiu labų dienų*, 2019. Nors ir parašyti skirtingų autorių, pabrėžiantys skirtingus aspektus, atsiminimai paprastai orientuoti į idealizuotą tėvų šeimą, vaikystės išgyvenimus (tarpukariu, karo metais), socialines aplinkybes ir jų padarinius žmogui, profesinę veiklą, pažintus žmones, ypač kultūrininkus. Juose dažniausiai ignoruojamas arba itin selektyviai pristatomas suaugusios merginos, moters gyvenimas, apeinami asmeniškai, ypač su kūnu ir seksualumu susiję išgyvenimai³⁹. Taigi paradoksalu ir apgailestautina, kad kol kas daugeliu atvejų net ir moterų gyvenimo istorijas tenka papildyti vyrų pasakojimais, tokiais kaip ne kartą cituoti fotografo Antano Sutkaus žodžiai: „[M]es dievinom Hemingvėjų. Jis padarė labai blogą įtaką visai mano kartai, nes propagavo gėrimą ir laisvą meilę“⁴⁰. „Laisva meilė“ čia reiškia nesantuokinį seksą, apie kurio padarinius moterims anuometinėmis sąlygomis ypač mažai žinome. Tačiau tikėtina, kad 1955 m. legalizuoti abortai prisidėjo prie seksualinės elgsenos laisvėjimo. Jeigu, stokodami dokumentų, mėgintume rekonstruoti sovietinio moralisto požiūrį į moterų seksualinį aktyvumą iš sovietmečio prozos, vertėtų prisiminti Juozo Baltušio apsakymą „Praėjo mergina“⁴¹. Čia ciniškas ilgaplaukis vyrukas, pamatęs pažįstamą merginą su kitu, jų grupei nepriklausančiu ir, autoriaus nuomone, doru jaunuoliu, meta: „Po penkių abortų paukštytės darosi labai atsparios“⁴². Atstumta jos

39 Išimtis būtų Juodvalkės *Cukraus kalnas*, skirtas vienam kūno aspektui, ligai, apeinant kitus su kūnu susijusius aspektus.

40 Angelikos Lizius ir Melanie Ring interviu su Antanu Sutkumi knygoje *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*, Latresne-Bordeaux: Le Bord de l'eau, 2005, [interaktyvus], [žiūrėta 2008-12-28], www.photography.lt/lt.php/Leidiniai?id=40.

41 Dėl atviro didaktiškumo ir atviro moralizavimo, aiškiai išreikštos dogmatiškos autoriaus pozicijos šis apsakymas susilaukė pokomunistinių laikų kritikos dėmesio; vieną naujausių pavyzdžių žr. Rimantas Kmita, „Barzdotti, liūdni ir su Kafkos tomeliu rankose: Auksinis 7-ojo dešimtmečio jaunimas lietuvių prozoje“, in: *Colloquia*, Nr. 41, 2018.

42 Juozas Baltušis, *Valiusei reikia Aleksa: novelės apie meilę*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 180.

praeities išsigandusio mylimojo, mergina nusizudo, pakartodama amžiaus pradžioje Antano Vienuolio „Paskenduolės“ nurodytą kryptį, kurią amžiaus pabaigoje kritikė feministė Violeta Kelertienė ironiškai reziumavo: „Sulaužiusios visuomenės normas, jos [merginos – S. D.] turi taktiškai pasitraukti iš arenos – nusižudyti“⁴³. Skirtumas tik tas, kad, kitaip negu XX a. pradžios apsakyme, merginos (bet ne vyro) nuodėmingo elgesio įrodymas yra ne kūdikis ar nėštumas, bet nutrauktas nėštumas. Išsamiau svarstyti, koks buvo atotrūkis tarp skelbiamų idealų (šiuo atveju – monogamijos, ypač moterims) ir tikrovės, stinga duomenų.

Kadangi asmeninės dokumentikos, atskleidžiančios privataus gyvenimo pokyčius, neturime daug, jų rekonstrukcija ir analizė grindžiama Vaičiūnaitės ir su ja susijusių asmenų istorijomis, užfiksuotomis ir prieinamomis viešai. Tikėtina, kad jos ir ypatingos, unikalios, ir drauge – būdingos 7–8 dešimtmečiui.

Vaičiūnaitė prisimena, kad 7 deš. ji su bendraminte Sluckaite stengėsi išsiskirti savo išvaizda ir elgesiu:

3.
Literatė Aušra Sluckaitė ir poetė Judita Vaičiūnaitė
LSSR rašytojų suvažiavime Vilniuje, 1965, Algimanto
Kunčiaus nuotrauka, LCVA, 0-030971,
LATGA, Vilnius 2020

Writer Aušra Sluckaitė and poet Judita Vaičiūnaitė in
the LSSR Writers' Congress in Vilnius. 1965, photo by
Algimantas Kunčius, OCAL, 0-030971,
LATGA, Vilnius 2020

⁴³ Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 56.

Juk gal ir pirmos Vilniuj ėmėm dėvėti juodas kojines, ryšėjom juodom skarelėm, vilkėjom juodais megztiniais aukšta apykakle, juodais vyriškais marškiniais.⁴⁴

Atsistodavom universiteto kieme po langais ir tyčia pūsdavom dūmą. Studentei tada rūkyti, ypač viešai, buvo iššūkis.⁴⁵

Verta pastebėti, kad, sprendžiant iš Vaičiūnaitės atsiminimų ir atsiminimų apie ją bei jos bendraminčius, XX a. 7 deš. moterų rašytojų „feminizmas“ buvo orientuotas į lyčių santykių laisvumą („laisvą meilę“) ir išorės, įvaizdžio kūrimo atributų (neįprasti drabužiai, cigarečių rūkymas) demonstravimą.

Dalis tokio emancipaciją demonstruojančio elgesio motyvų, bent kaip Vaičiūnaitė pateikia atsiminimuose, buvo labiau estetiniai ir kilo iš noro išsiskirti iš sovietmečio pilkumos, bet ne iš sąmoningo noro keisti lyčių vaidmenis:

Gražiai atrodė jas [cigaretės – S. D.] laikanti ranka. Mano sesuo jau vėliau „Neringoj“ puikavosi nepaprastai ilgu kandikliu, kurį jai parvežiau dovanų iš okupuotos Vokietijos, pirkusi jį Rytų Berlyno stoty.⁴⁶

Estetiniai noro išsiskirti motyvai skatina svarstyti, kad čia būta ir vaidybos, gyvenimiškojo teatro, žaidimo elementų, bravūros. Tačiau 7 deš. vyrų užrašuose į literačių pareiškimus apie nepriklausomumą ir nesentimentalumą žiūrima rimtai. Pirmasis epizodas iš literatūros mokslininko, santūraus žmogaus, Vytauto Kubiliaus dienoraščio. Visų pirma jį stebino pati aplinka, atmosfera, bendravimo būdas:

44 Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis: Memuarinė proza*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 110 („Mano pirmoji kavinė“). 7 deš. darytose Aleksandro Jacovskytės nuotraukose užfiksuotos jaunos menininkės (Gražina Pajarskaitė, Nora Grigalavičiūtė) taip pat apsigobusios tamsiomis skaromis. Sunku būtų patikrinti, kiek Vaičiūnaitės pasakojime mitokūros. Tikėtina, kad Vaičiūnaitė ir Sluckaitė galėjo būti pirmosios mados kregždės tarp literačių, kurių daugelis buvo iš provincijos, tradiciškesnės elgesiu ir išvaizda, bet literatės šioje srityje paprastai neprilygo dailės studentėms. Poveikį jaunimo aprangai darė tiek kultūriniai, tiek buitiniai intensyvėjantys kontaktai su Vakarais.

45 *Ibid.*

46 *Ibid.*, p. 112.

Vakar buvau ir aš bohemoj. Koks laisvas ir viliojantis jos kvapas ir koks gąsdinantis! Bet tas laisvumas, nepripažinimas etiketo ir suvaržymo – nuostabus. Pusė svečių sėdi ant grindų. Sienos nukabinėtos paveikslais. Pilna raudonų tulpių. Kalba grupelėmis. Ginčai, gėrimas ir t. t. Tomas skaito Mandelštamo eil. apie Maskvą, kurį žino tik Mandelštamo žmona, Achmatova ir jis.. <...> Be paliovos geria konjaką ir, atrodo, nesvaigsta.⁴⁷

Dar labiau Kubilių stebino, trikdė ir kartu žavėjo kalbos, provokuojantis betarpiškumas. Šios aplinkos, bendravimo manierų neįprastumas tikriausiai ir paskatino jį taip išsamiai savo išpūdžius užrašyti dienoraštyje, kartu pabrėžiant savo gyvenmenos ir pažiūrų tradiciškumą („O aš toks suvaržytas, apsiskaičiavęs, toks sausas ir kietas miesčioniškas“)⁴⁸:

Bet svarbiausia tos juodos akys ir ilgi juodi plaukai. Ji sėdėjo prie mano kojų ant kilimo. Mano meilė – Kubilius, – sakė. Ir daug kitų gerų žodžių. Tai gal tokia mada. Kas man patinka, aš iš karto sakau“. <...> Ir kalbėjo apie meilę Judita ir B[inkis].⁴⁹ Meilė – tai gavimo ir davimo džiaugsmas. „Meilė – tai seksas“, – pareiškė Judita. Ir jos sesuo taip pat – kodėl mes mylim niekšus ir norim mylėti niekšus! <...> Bet tas pokalbis toks atviras, nuogas, toks be grožio ir dvasinio gyvenimo, kad sunku klausyti. Tai šių dienų merginos, laisvos ir pasileidusios, bet su kažkoku grožiu. Aušra sako: „Mes kažkokios dvynės. Mes turim savy kažką iš Sartro, Kamiu, Diurenmato. Kažkokių beviltiškumo ir froidiškumo grimasų ir kažkokį norą poetiškumo, žmogiškumo.“⁵⁰

Panašų išpūdį pusketvirtų metų vėliau už Vytautą Kubilių, tik lakoniškai, be emocijų, užfiksavo išeivijos rašytojas Kazys Almenas, 1966 m. lankęsis Lietuvoje:

Dar „intelektualinės dolce vita“. Vilniuje yra trys toną priduodančios „intelektualinės fėjos“. Tai kritikė Aušra Sluckaitė, pianistė Vaičiūnaitė ir poetė Vaičiūnaitė.

47 Vytautas Kubilius, *Dienoraščiai*, t. 1, 1945–1977, parengė Janina Žėkaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 286. 1964 12 02 įrašas.

48 *Ibid.*, p. 287.

49 Gerardas Binkis, poeto Kazio Binkio sūnus, buvęs tremtinys.

50 Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 287.

Visos gabios, gražios ir su pretenzijom. Jų filozofija nepriklausomumas ir laisva meilė.⁵¹

Kubilius ir Almenas mini tas pačias moteris, nes abu buvo susiję su maždaug tuo pačiu literatų ratu, nors abu jam nepriklausė tiesiogiai (Kubilius nebuvo bohemos žmogus, Almenas negyveno Lietuvoje). Šioje draugijoje jos nebuvo vienintelės. Kubilius tame pačiame dienoraščio įrašė mini Ritą, dienoraščio parengėjų neidentifikuotą. Galima numanyti, jog panašių ryškių asmeninio gyvenimo reformatorių būta ir tarp kitų sričių menininkių, intelektualų. Cituotuose fragmentuose minima poetė Vaičiūnaitė įvairiuose pasisakymuose yra išreiškusi savo pažiūras, kaip antai vienoje iš autobiografių:

dar visai maža panorau būti emancipuota. Gal tai ir pravertė, nes vėliau niekad nebuvau globojama – neturėjau nei tėvo, nei brolio, nei vyro.⁵²

Šis savęs apibūdinimas tik iš dalies atitinka tikrovę. Nors poetė tėvo neteko vaikystėje, ji iš dalies pakeitė jo broliai, vienas jų – rašytojas Petras Vaičiūnas, kuriam ji pirmajam patikėjo savo vaikškas eiles, palaikęs jos kūrybines ambicijas. Ištekėjusi ji buvo tik keletą mėnesių, 1980 m. susituokusi su latvių poetu Hermaniu Margėriu Majevskiu. Nors Vaičiūnaitė buvo 14 metų vyresnė (anam laikui neįprastai didelis skirtumas, kai vyresnė – moteris), abu poetai mirė tais pačiais 2001-aisiais. Literatūrologė Ramutė Dragenytė, analizavusi šios poros kūrybinius ryšius, cituoja poetės dukrą Ulą Vaičiūnaitę, teigusią, jog „abu gerai sutarė, juos siejo abipusė pagarba“⁵³, ir poeto Algimanto Baltakio žmoną dailininkę Sigitą Baltakienę, prisiminusią ne tokį idealizuotą vaizdą gatvėje:

Jis – ilgaus plaukais, dailia nosim, madingo lietpalčio, plevėsuojančiais skvernais. Eina išdidžiai. O Judita – iš paskos. Tai iš vienos pusės uzbėga, tai iš kitos, vis

51 Kazys Almenas, „Kelionės į okupuotą kraštą“, [nepublikuotas, autoriaus archyvas], 1967 m. balandžio 20 d. įrašas. Cituojama iš: Rimantas Kmita, „Barzdoti, liūdni ir su Kafkos tomeliu rankose“, p. 97.

52 *Tarybų Lietuvos rašytojai, M–Ž*, Vilnius: Vaga, 1977, p. 448.

53 Ramunė Dragenytė, „Judita Vaičiūnaitė ir Hermanis Margėris Majevskis“, in: *Metai*, 2006, Nr. 2, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-04], <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/129-2006-nr-2-vasaris/558-ramut-dragenyt-judita-vaiinait-ir-hermanis-mareris-majevskis>.

kalbina. Matyt, apsiųkyę. Anot Sigitos, jai taip pagailo Juditos. Pamaniusi: neverta žemintis.⁵⁴

Mažai žinome, kaip savo santykius su vyrais, kurių daugelis buvo literatai, vertino pati poetė, jeigu poezijos nelaikysime biografijos komentaru⁵⁵. Atrodo, kad ji meilę siejo ir savo jausmus grindė ne tik aistra, bet ir atjauta, globa: „Aš kiek mylėjau, mylėjau iš gailėsčio“, – pacitavo Vaičiūnaitę Kubilius dienoraštyje⁵⁶. Sluckaitė jau po Vaičiūnaitės mirties pastebėjo, kad ši „[p]atirtas meilės istorijas saugodavo kaip džiovintas gėles atminties albume“⁵⁷. O kaip dėl kategoriškų pareiškimų („Meilė – tai seksas“)? Veikiausiai jais reaguota į perdėtą puritonizmą, dominavusį viešojoje erdvėje, galbūt būta noro šokiruoti, padaryti įspūdį.

Svarbiausi XX a. pradžios ir tarpukario moterų teisių aktyvisčių tikslai – lygios teisės, lygybė darbo rinkoje – sovietmečiu formaliai buvo įtvirtinti. Neturime žinių, ar ir kiek 7–8 deš. buvo suvokiamos nelygios realios lyčių galimybės, ar jos buvo laikomos problema, pavyzdžiui, ar intelektualų, menininkų susibūrimuose buvo diskutuojama dėl realaus lygiateisiškumo.

Popaskenduolinių laikų madonos

Vaičiūnaitė tik punktyriškai eilėraščiuose yra fiksavusi savas motinystės patirtis, o autobiografinėje prozoje minėdama tik detales, pavyzdžiui, jog Šv. Kotrynos bažnyčios sodelyje sėdėdavo griaustiniuotą gegužę, kai laukėsi kūdikio⁵⁸ ar kad brangiausiu kūrinio laiko savo pjesę „Kassandra“:

Gal dėl to, kad rašiau prie be galo mylimo kūdikio, turbūt pasąmonėj norėdama nuo naujos buities ir visa apimančio jausmo išsaugoti kažkokią savo esmę ir su kažkuo atsisveikindama.⁵⁹

⁵⁴ Leonas Peleckis-Kaktavičius, „Vasaros su Algimantu Baltakiu“, in: *Varpai: Almanachas*, Nr. 18, 2004, p. 229, cit. iš Ramunė Dragenytė, *op. cit.*

⁵⁵ Vaičiūnaitės pasisakymai apie tikrovės ir poezijos ryšį prieštaringi: viena vertus, ji programiškai priešinosi tiesmukam jausmų reiškimui poezijoje, kita vertus, eilėraščius vadino tikrąja autobiografija: „O mano pačios autobiografija? Turbūt ji eilėraščiuose, kiek pajėgiau tai išreikšti, kiek pasidavė žodis“, *Tarybinų Lietuvos rašytojų autobiografijos, L–Ž*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 709.

⁵⁶ Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 287.

⁵⁷ „Sutrūkę atminties karoliai“, in: Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, *Egziliantės užrašai: Esė, portretų eskizai, atsiminimai, impresijos*, Vilnius: Kultūros barai, 2008, p. 19.

⁵⁸ *Ibid.*, 72.

⁵⁹ „Eilėraštis kaip medžio lapas“, p. 133.

Tuo tarpu poetas Vacys Reimeris po daugelio metų, jau Vaičiūnaitėi mirus, pateikė savo versiją, kaip gimė jo ir Vaičiūnaitės dukra. Kadangi tokių asmeniškų pasakojimų apie apsisprendimą pradėti vaiką, juoba vyrų, neturime daug, pacituosiu ilgesnę ištrauką:

Dėl atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių įvyko nuopolis. Realybėje taip pat pasitvirtino mano posmo apie „kažkokį trečią“ mintis: „Obelis. Obuolys. Obuoly – kirmėlė – visada kažkas išlenda trečias...“

Ta kirmėlė buvo rusiškai rašantis judėjų tautybės literatas. Kažkur Pamaskvyje, po vynu palaistytų poetų būrelio vaišių, jis suviliojo naivią ir patiklią lietuvių poetę, palikdamas biologišškai nutįstantį pėdsaką. Viskas buvo pastatyta ant kortos. Mūsų draugystėje įvyko lūžis ir posūkis, turėjęs lemiamos reikšmės jau net trijų žmonių likimams. Galėjau ir galiu kaltinti save, kad tada pasidaviau antros pusės įkalbinėjimui po ano pėdsako sunaikinimo sukurti mūsų abiejų atžalą.⁶⁰

Šį Reimerio atsiminimų epizodą spaudoje komentavusi literatūrologė Donata Mitaitė pastebėjo, kad „V. Reimeris, girdamasis gražia šeima, sūnumis ir anūkais, toliau net neužsimena [apie dukrą – S. D.]. Ko norėti, jo sąmonėje, matyt, tai viso labo tik dar vienas „biologinis pėdsakas“ [...]“⁶¹.

Save vaizduodamas kone kaip geradarį, pasidavusį Vaičiūnaitės „įkalbinėjimui“, Reimeris kuria kitokią jos portretą, negu Kubiliaus ir Almeno pateiktas „laisvos meilės“ skelbėjos. Čia ji „naivi ir patikli“ (šių savybių, sprendžiant iš kitų asmenų atsiminimų ir jos pačios memuaristikos, jai netrūko). Tačiau, nors „naivi ir patikli“, Vaičiūnaitė Reimerio pasakojime tampa viliojota ir įkalbinėtoja, kai jis kalba apie santykį su juo pačiu. Reimerio eufemizmus išvertę į kasdienio gyvenimo kalbą, galėtume spėti, kad „biologišškai nutįšęs pėdsakas“ buvo neplanuotas nėštumas, pasibaigęs veikiausiai abortu, po kurio moteris nusprendė susilaukti vaiko ne santuokoje nuo vyro (Reimerio), su kuriuo tuo metu palaikė ilgesnį ryšį⁶². Taip Reimeris užsimena

⁶⁰ Vacys Reimeris, ...*buvo...*: *Kelionė per gyvenimą: Laikai, įvykiai, žmonės, kūryba*, Vilnius: Žuvėdra, 2010, p. 613–614.

⁶¹ Donata Mitaitė, „Apie „moters išaukštinimą“ ir vyro garbę“, in: *Nemunas*, 2011 09 8–14, p. 8.

⁶² Rašytojas Juozas Baltušis dienoraštyje Reimerio 50-mečio proga pateikė tokį kūrybinį ir psichologinį kolegos portretą: „Ne dievai žino koks jis poetas, tačiau dirba vyras, kuria, rašo. <...> Labai jau taikosi prie „stipriųjų“, „valdžią turinčių“ <...> Dairinėjimasis į šalis daug jam pagadino. Jis net myli kažkaip dairydamasis, tarytum pačią meilę laikytų kažkokiu prasižengimu, už kurį štai štai sulauks atpildo“; Juozas Baltušis, *Vietoj dienoraščio 1970–1975*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2019, p. 406.

apie lyčių santykių aspektą, lydėjusį seksualinius ryšius visuomenėje, kurioje nebuvo veiksmingos kontracepcijos. Abortai buvo tarybinių moterų gyvenimo dalis. Nors žinoma oficiali ir neoficiali jų statistika, tačiau maža individualizuotų žinių apie jų padarinius moterims. Dėsninga, kad apie šias patirtis nerašo pačios moterys: sovietmečiu ši tema nebuvo viešumoje plačiau diskutuojama, o Sąjūdžio ir vėlesniu laiku pradėjus juos įvardyti kaip žmogžudystę, vengdamos pasmerkimo, moterys apie šias patirtis geriausiai atveju galėjo kalbėti psichoterapeutams ar savitarpio pagalbos grupėse. Šiame siužete (nekvestionuodami faktų tikrumo) galime išvelgti ir atgailos motyvą, turėjusį glostyti pasakotojo savimeilę (jis pasirinktas kaip vyras, su kurio norima susilaukti vaiko), ir galbūt aborto traumos moteriai atgarsį (noras vieno kūdikio negimimą kompensuoti kito gimimu). Tačiau Reimerio pasakojimas nedera prie Juditos Vaičiūnaitės vėliau kartotos minties, kad vaikų gimimas visada reiškia laimę ir simbolizuoja poros ryšio pilnatvę⁶³. Ši laimingos santuokos ir vaikų buvimo sąsaja veikiausiai ateina iš tėvų šeimoje gyvavusios istorijos, esą tėvas Viktoras Vaičiūnas palikęs pirmąją žmoną, nes ši negalėjo turėti vaikų, ir vedęs būsimą Dalios bei Juditos mamą⁶⁴. Sluckaitė prisimena Juditą Vaičiūnaitę sakius, „kad kitomis aplinkybėmis, gal kitais laikais ji tikriausiai būtų turėjusi daug vaikų“⁶⁵; „būtų turėjusi“ Sluckaitės tekste nurodo į neįgyvendintą, neįvykusį scenarijų, o ne į konstatavimą (lygiai tikėtina, kad kitais, ankstesniais, laikais moteris nebūtų turėjusi kito pasirinkimo, tik gimdyti kiek Dievas duos). Šiaip ar taip, vyrus laisvumu žavėjusių ir trikdžiusių moterų požiūris į moters paskirtį – ir tradicinis, ir vėl pradėtas pabrėžti.

Konservatyvi samprata, kad vaikai yra moters ir vyro santykių tikslas, o motinystė – kaip moters svarbiausias uždavinys, tikslas ir gyvenimo prasmė, išliko per visą sovietmetį (išskyrus trumpą porevoliucinių eksperimentų laikotarpį) visų pirma dėl demografinių reikmių. Atlydžio laikas emociškai nuspalvino, supsichologino motinystę, tačiau ji priklauso vertybėms, kurių, atrodo, rašytojos nekvestionavo. Kita vertus, daugelis atsiminimų, autobiografių, kuriomis remiamasi ir šiame straipsnyje, parašytos brandžiamame amžiuje, taikantis prie susikurto įvaizdžio ar vaidmens (pavyz-

⁶³ Sesers Dalios laukimąsi Judita Vaičiūnaitė ir seserų mama Adelė Vaičiūnienė suvokė kaip „didelį stebuklą“, o Dalios vaiko tėvo Jurgio Rugio Olekos „vedybos nebuvo laimingos, be vaikų...“ „Vega“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis*, p. 131.

⁶⁴ *Tarybinių Lietuvos rašytojų autobiografijos, L–Ž*, p. 707.

⁶⁵ „Sutrūkę atminties karoliai“, p. 18.

džiui, mamos ir močiutės), susitelkiant į vaikystę kaip aukso amžių, apeinant suaugusios jaunos moters gyvenimo asmenišką, skaudžias istorijas, kurių lietuvių literatūra nesulaukia ir postfeministiniu laiku.

Memuarinėje prozoje Judita savo sesers Dalios dukros Vegos Vaičiūnaitės gimimo istoriją aprašė kaip „audringą, lemtingą, dramatišką“⁶⁶, detaliai ją nupasakojo. Ištekėjusi, bet su vyru negyvenanti sesuo pastojo nuo penkeriais metais už save jaunesnio žurnalisto ir lenktynininko. Seserį Vaičiūnaitę apibūdino kaip „tikr[ą] slapt[ą] feminist[ę]“⁶⁷. Tą rudenį, kai gimė Vega, jis „vedė šeimos draugų aštuoniolikmetę dukterį“. Vaičiūnaitė apie dukterėčios gimimą kalba ypač poetiškai:

šilčiau ėmė degti balta koklių krosnis, o tarp senų žalių medžių subaltavo vežimėlis su miegančiu kūdikiu. Mama pardavė carinę aukso monetą, kad Daliai nieko netrūktų.⁶⁸

Nors pasakojama pakiliu tonu, paskutinis sakinyss skamba dvi-prasmiskai: tarsi Adelė Vaičiūnienė savo užslėptą, per vargingus našlystės metus išsaugotą turtą parduoda iš džiaugsmo, kad gimė anūkė, ir matydamą sunkią padėtį, kurioje atsiduria vieniša motina. Kaip tik Adelės Vaičiūnienės likimą prisiminė Aldona Liobytė, pati 1972 m. laukdama gimstant anūko. Laišką savo bičiulei kaunietei ji pradėjo, matyt, Vilniaus inteligentų aptarinėta naujiena – Gražinai Sluckaitei, Aušros Sluckaitės seseriai, ir dailininkui Aloyzui Stasiulevičiui gimė dukra:

Stasiulevičiukas jau gimė, tik nežinau, jis ar ji⁶⁹.

Kad ir kokios modernios dedasi esančios moterys – vis vien „Paskenduolės“ problema, tik dabar ta našta tėvams krinta – abiejų Vaičiūnaičių dukteris augina nuvaryta nuo koto motina, o čia augins tėvas.⁷⁰

„Stasiulevičiukas“, t. y. dabar JAV gyvenanti šeimos ir santuokos psichoterapeutė Agnė Sluckaitė, suaugusi pasakojo žurnalistei apie psicho-

66 „Vega“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis*, p. 129.

67 *Ibid.*, p. 131.

68 *Ibid.*, p. 132.

69 Aloyzui Stasiulevičiui ir Gražinai Sluckaitei 1972 m. gimė dukra Agnė Sluckaitė.

70 Antanas Sluckas, 1972 01 26 laiškas Onai Dabrilaitei, in: *Aldona Liobytė (1915–1985):*

Korespondencijos fragmentai, p. 175.

logiškai ir materialiai nelengvą vienišos mamos ir vaiko gyvenimą: „Kartais tekdavo iš savo vaikiškos taupyklės iškrapštyti mamai pinigų, kad tik ištemp-tume iki jos atlyginimo“⁷¹. Veikiausiai jos senelis neturėjo aukso monetas, kurią galėtų parduoti, kad dukrai, tapusiai vieniša motina, nieko netrūktų. Tačiau skaudesnis už pinigų trūkumą jai buvo ir liko tėvo nedėmesys:

tėvas domėjosi tik savimi – kalbėdavo tik apie save, savo darbus, kūrybą, parodas, bet niekada nesidomėjo manimi. <...> Ne taip seniai skaičiau tėvo interviu laikraštyje – jis pasakė turįs vienturtę dukterį Oną. Vadinasi, manęs net nepripažįsta kaip dukters. O prieš keletą mėnesių visai atsitiktinai sužinojau, kad kita moteris jam yra pagimdžiusi sūnų [...].⁷²

Liobytė, būdama seserų Vaičiūnaičių ir Sluckaičių tėvų kartos žmogus, nesidžiaugė gyvenimo be įsipareigojimo vienas kitam plitimu. Juoba kad tuometinės sąlygos ir papročiai nesudarė galimybių tėvams patiems auginti vaikus: trumpos motinystės atostogos, sunkumai rasti auklę, vietų ikimokyklinėse priežiūros įstaigose stoka ir šių įstaigų, užtikrinančių tik minimalius vaiko poreikius, nedraugiškumas vaikui. Dėl šių priežasčių prie vaikų auginimo reikšmingai prisidėdavo seneliai, kad ir gyvenantys toli. Kaip atrodė senelių gyvenimas, atsiradus anūkams, galima matyti iš uteniškio mokytojo Rapolo Šaltenio dienoraščių. Juose gausu įrašų, kaip jis su žmona augina anūkus, tarp jų ir Aušros Sluckaitės bei rašytojo Sauliaus Šaltenio sūnų Jorį (vėliau emigravusį su motina). Tai vaikas paliekamas pas senelius Utenoje, tai močiutė važiuoja į Vilnių prižiūrėti anūko, – būdingas tam laikui anūkų ir senelių judėjimas ir kartų ryšys, tėvų ir vaikų tarpusavio priklausomybė⁷³.

Atsiminimuose apie Degutytę Vaičiūnaitė pasakoja patyrusi jos „motinišką šilumą“, kai, atostogaudama Palangoje, rašytojų viloje, užmig-

71 Žr. Saulė Giedrytė, „Garsaus dailininko palikta duktė širdgėla išliejo po daug metų“, in: lrytas, 2014 10 11, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-04], <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2014/10/11/news/garsaus-dailininko-palikta-dukte-sirdgela-isliejo-po-daug-metu-4422980/>.

72 *Ibid.*

73 Perspektivaus jauno rašytojo honorarai, nors nebuvo periodiniai, leido anuomet prabangų būdą keliauti iš Vilniaus į Uteną: „Atvažiavo taksi Saulius su Aušra pasiimti Jorio“; Rapolas Šaltenis, *Aš – mokytojas: Dienoraščiai, laišakai, prisiminimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 392, 1970 02 17 dienoraščio įrašas. Važiavimas taksi iš Utenos minimas ir vėliau. Nors R. Šaltenio dienoraštyje esama įrašų, kad „Saulius su Aušra blogai besiverčia, beveik skurstą“; *ibid.*, p. 378; 1969 06 01. Pateikiamos, nors veikiausiai tik apytikslės, sūnaus honorarų sumos: 7 tūkst. rub. už filmo *Herkus Mantas* scenarijų; *ibid.*, p. 401; 1971 01 05.

džiusi dukrą išėjo į kavinę, o grįžusi rado ją Degutytės, išgirdusios verksmą ir atsivedusios Ulą, kambaryje: „Jaučiau jos šilumą iki tol nematytam vaikui ir norą mane apginti nuo piktų liežuvių“⁷⁴. Rašytojų viloje gyveno daugiausia rašytojai su šeimomis, tad jie tegalėjo pasmerkti motiną. Tai, kaip Vaičiūnaitė po daugelio metų komentuoja šį epizodą, nurodytą, kad ji, nors jaunystėje demonstravo abejingumą kitų nuomonei, net provokavo, kartu skaudžiai juto dalies aplinkinių nepritarimą.

Lietuvių kultūroje mažai tirtos moterų draugystės, jų bendravimo ratai, keliai, būdai. Išimtis būtų Janinos Degutytės bičiulių tinklas, atskleistas tiriant korespondenciją⁷⁵. Tačiau viešumoje mažiau matoma ligota ir kukli Degutytė nedarė amžininkams tokio įspūdžio kaip redaktorė, prozininkė Aušra Marija Sluckaitė (iki emigracijos 1974 m.), žavėjusi ir drauge bauginusi savo drąsa. Atrodo, draugystėje su Judita Vaičiūnaite Sluckaitė buvo iniciatyvioji, veikloji pusė. Amžininkus žavėjo ir jos literatūrinės žinios, skonis, literatūriniai kritikės gabumais. 7 deš. Kubilius dienoraščiuose lygino savo rašymą su Sluckaitės savo nenaudai („jame nėra plastikos, betarpiškumo ir nuoširdumo kaip A. Sluckaitės straipsniuose“)⁷⁶. Šiandienos skaitytojui, nesuprantančiam nuolatinės sovietmečio politikos ir kultūros atmosferos kaitos ir nemokančiam skaityti paslėptų prasmų, sunku tinkamai įvertinti anuometį Sluckaitės raštų išskirtinumą. Tai suvokdama apie straipsnių knygą *Kritikos štrichai* (1963) ji vėliau atsiliepė: „Dabar ji man atrodo net neverta dėmesio“⁷⁷. Dalis jos darbų, dirbtų galbūt kasdieniai duonai pelnyti, pavyzdžiui, bendraautorystė, mažai žinoma⁷⁸. Tačiau, jeigu stengiamės suprasti būtojo laiko atmosferą, žmonių elgesį, turėtume, net iki galo nesuvokdami priežasčių, tikėti amžininkų liudijimais, jog 7 deš. niuansuota Sluckaitės proza (apysakos „Miesto madrigalai“, „Erškėtis vasaros dugne“) išsiskyrė iš to meto literatūros tėkmės. Kaip asmenybė, ji darė įspūdį literatūros, kaip estetinės vertybės, pabrėžimu (priešpriešinant

74 Judita Vaičiūnaitė, „Žmonės ją labai mylėjo“, in: *Metai*, 1998, Nr. 7, p. 88.

75 Jurgita Žana Raškevičiūtė, „Apie Janinos Degutytės epistoliką, arba Kaip buvo rašomi laišukai“, in: *Literatūra*, 2010, Nr. 52 (1), p. 81–97; Giedrė Šmitienė, „Ir aš nebijau juodos“. Santykis su motina Janinos Degutytės tekstuose“, in: *Literatūra*, 2018, Nr. 60 (1), p. 26–53.

76 Vytautas Kubilius, *op. cit.*, p. 282.

77 „A. M. Jurašienė: „Dabar tėvynė man labiausiai yra kalba“, kalbino Audrius Musteikis, in: *Lietuvos žinios*, 2007 08 02, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25], <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-08-03-a-m-jurasiene-dabar-tevyne-man-labiausiai-yra-kalba/9913>.

78 Pvz., LTV Lėlių teatro spektaklis – Saulius Šaltenis, Aušra Sluckaitė, „Dingusi širdis“, rež. Laima Lankauskaitė, premjera 1970 m. rugsėjo 6 d.

estetiką ideologijos skleidimui, kas nėra tikslu: viena nuo kitos jos neatskiriamos), drąsa, laisvumu. Praėjus dešimtmečiams Sluckaitė geba kritiškai įvertinti jai taikomus epitetus:

Vieni sako bohema, kiti – salonai. Tie žodžiai man atrodo net netinkami skurdžiam tuomečiam mūsų gyvenimui. Žinoma, pasėdėdavome per naktis, dalydavomės sunkiai prieinama ir draudžiama literatūra, skaitydavome išeivijos poezija, rusų poetus <...>, keitėmės nuomonėmis ir gerdavome vyną. Jeigu čia bohema, tada taip, aš boheminkė.⁷⁹

Sluckaitė pasižymėjo entuziazmu ir gebėjimu globoti jaunos talentus (iš prieinamų dokumentų atrodo, kad ypač vyrus – be Sauliaus Šaltenio, už kurio buvo neilgai ištekėjusi, minimas Rolandas Rastauskas). Artimos draugės Judita ir Aušra Marija jau nepriklausomoje Lietuvoje viena apie kitą paskelbė po nostalgiską, emociškai šiltą tekstą, pavadinimais pabrėždamos pagarbą ir bendrus atsiminimus – „Vietoj rožės Aušrai Marijai J. Sluckaitei“⁸¹ ir „Sutrūkę atminties karoliai“⁸². Abi gerbė viena kitos literatūrinį talentą ir reiškė nostalgiją bendrai praeičiai (į ją nurodo ir straipsnių pavadinimai), apeidamos skaudžias akimirkas, dramatiškus pasirinkimus. Abi atsiminimuose kalba apie jaunystės išorės atributus („su juodomis skaromis ir juodomis kojineimis“), bet nedaug pasako apie savo jauseną, mąstyseną, idėjas, kurias ta išore siekta išreikšti. Sluckaitė Vaičiūnaitėje mato „atkakliai, užsispyrusiai“ dirbančią poetę, užsibrėžusią kas dveji metai išleisti po rinkinį, pabrėžia, kad poetė „[b]odėjosi, ypač jaunystėje, šeimyniniu gyvenimu, manė, kad tai miesčioniška ir sunkiai suderinama su kūryba“⁸³. Apibūdindama Vaičiūnaitės pasirinkimą vienai auginti vaiką, Sluckaitė apie tuometę visuomenę atsiliepia kaip apie uždara, reglamentuotą, mėgstančią moralizuoti⁸⁴. Sprendžiant iš atsiminimų, dienoraščių, bendralaikiams Sluc-

79 „A. M. Jurašienė: „Dabar tėvynė man labiausiai yra kalba““.

80 Rapolas Šaltenis, *op. cit.*, p. 435–436.

81 Judita Vaičiūnaitė, „Vietoj rožės Aušrai Marijai J. Sluckaitei“, in: *Mabre viešbutis*, p. 125–128.

82 Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, „Sutrūkę atminties karoliai“, in: *Egziliantės užrašai*, p. 13–23.

83 *Ibid.*, p. 16–17.

84 *Ibid.*, p. 8.

kaitė atrodė radikalesnė, potencialiai pavojingesnė negu Vaičiūnaitė⁸⁵. Ap-sisprendus emigruoti, prie asmeninio pavojingumo prisidėjo dar ir politinio pavojingumo šleifas. Kontroversiškai vertintas ir jos vaidmuo Jonui Jurašui apsisprendžiant emigruoti⁸⁶. Nors pati Sluckaitė teigė, jog sprendimą priė-mė Jurašas:

[b]uvo paskleistos kalbos, kad J. Juraša, nacionalinę vertybę, pasak vieno įsime-nančio apibūdinimo, išvežiau aš: vieni tvirtino, kad į Izraelį, kiti – dar kažkur. <...> Visokių kalbų mus atsivijo ir Amerikoje, čia tarp lietuvių plito gandai, kad esu prie J. Jurašo pristatyta KGB majorė.⁸⁷

Nemalonumų dėl bendravimo su Aušra Sluckaite sulaukė leidyklos kolegos Stasys Sabonis ir Stasė Budrytė, kaip komunistai, gavę po partinį pabarimą (tokia nuobauda) už tai, kad dalyvavo kukliose atsisveikinimo su ja vaišėse, prikištas tikras ar tariamas jos maištingumas per skulptoriaus Teodoro Valaičio laidotuves⁸⁸.

Gyvenimas išėivijoje pakreipė Sluckaitės likimą kone priešinga Lietuvoje turėtam įvaizdžiui linkme: neprarasdama savo kultūrinių aspi-racijų, ji tapo Jurašiene ne tik pavarde, bet ir savo veikla, kurios nemaža dalis buvo kūrybinis bendradarbiavimas su savo vyru. Šią veiklą ji tęsia ir pastaraisiais dešimtmečiais, rašydama knygas apie judviejų, bet visų pirma Jurašo, teatrinę veiklą⁸⁹. Galima diskutuoti, kiek emigracijoje būta realių

85 Buvęs Sluckaitės uošvis Rapolas Šaltenis, pamatęs prie kitos savo marčios Aldonos Jonuškaitės-Šaltenienės darbų (palydimasis žodis – Juditos Vaičiūnaitės) žurnale nurodytą tik mergautinę pavardę (įprasta praktika tarp menininkių), neabejojo: „Aišku – Aušros sumanymas ir pastangos. Todėl tik Jonuškaitė, o ne Šaltenienė [...]“; Rapolas Šaltenis, *op. cit.*, p. 426, 1972 m. sausio 22 d. įrašas. Šaltenių pavardės atmetimas čia veikiausiai siejamas su Sluckaitės kerštu žlugus santuokai su S. Šalteniu, bet ir su moterišku nepriklausomumo pabrėžimu, bauginančiu dienoraščio autorių.

86 Emigraciją neigiamai vertino su režisieriumi nemažai bendradarbiavusi Liobytė, laiky-dama tai smūgiu lietuvių kultūrai, nepritarė ir Jurašo skyryboms su žmona režisierė Lidią Kutuzova.

87 „A. M. Jurašienė: „Dabar tėvynė man labiausiai yra kalba“.

88 „1974 m. gruodžio 25 d. 17 val. į leidyklą atėjo A. Sluckaitė atsisveikinti su buvusiais bendradarbiais. Ji atsinešė du vyno butelius ir saldainių. S. Sabonis užėjęs į redakciją atitiktinai ir pasilikęs iki 18 val. S. Budrytė laikiusi nemandagumu demonstratyvų pasišalinimą“. <...> „Subatavičius pareiškė, kad A. Sluckaitė tuokėsi Aušros Vartų bažnyčioje ir po to išvažiavo į Izraelį. Be to, ji mėgino suruošti politinę demonstraciją per dailininko Valaičio laidotuves. Susidūręs su tokiu avantiūristiniu asmeniu, komunistai turėjo pasikelti ir išeiti“; „Vagos“ leidyklos partinės organizacijos uždaro partinio susirinkimo, įvykusio 1975 04 11, Protokolas Nr. 7, in: *Rašytojas ir cenzūra*, sud. S. Sabonis, A. Sabonis, Vilnius: Vaga, 1992, p. 512.

4.

Jeruzalės skulptorių sode Vilniuje, priekiniame plane guli iš kairės: skulptorius Vladas Vildžiūnas, aktorius Algis Matulionis, sėdi iš kairės: architektas Česlovas Mazūras, grafikas Algirdas Steponavičius, skulptoriaus Vlado Vildžiūno dukra Liudvika Vildžiūnaitė, Lida Kuzmienė, stovi iš kairės: Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, režisierius Jonas Jurašas, aktorė Rūta Staliliūnaitė, architektas Albertas Mazūras ir Marija Ladigaitė-Vildžiūnienė, 1973 m. gegužės mėn., Algimanto Kunčiaus nuotrauka, LNM, GRD 119887_29, LATGA, Vilnius 2020

The Sculptor's Garden in Vilnius Jeruzalė district. Lying in the front row, left to right: sculptor Vladas Vildžiūnas, actor Algis Matulionis; sitting, from left to right: architect Česlovas Mazūras, graphic artist Algirdas Steponavičius, sculptor V. Vildžiūnas' daughter Liudvika Vildžiūnaitė, Lida Kuzmienė; standing, from left to right: Aušra-Marija Sluckaitė-Jurašienė, director Jonas Jurašas, actress Rūta Staliliūnaitė, architect Albertas Mazūras, and Marija Ladigaitė-Vildžiūnienė, May of 1973, photo by Algimantas Kunčius, NML, GRD 119887_29, LATGA, Vilnius 2020

galimybių rinktis, o kiek – aplinkybių diktato. Aplinkybės galiausiai padiktavo ir „intelektualės *dolce vita*“ perėjimą į šeimos maitintojos, vyro veiklos rėmėjos ir bendradarbės vaidmenį. Ji pati šį virsmą komentavo:

Išvyksti ir kažkas turi maitinti šeimą. Ir aš džiaugiuosi, kad aš galėjau dirbti darbą, kur mano žinios, mano išsilavinimas buvo naudingas <...>. Nevaadinčiau aš to auka, bet tiesiog gyvenimo būtinybė. Vienas turėjo dirbti, kad kitas galėtų kurti.⁹⁰

89 Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, *Po Dvynių ženklų: Teatro menininko [Jonu Jurašo] kelias tarp dviejų pasaulių*, Vilnius: Vaga, 1994; Eadem, *Spektaklių ir sapnų klavyrai: Režisieriaus Jonu Jurašo kūrybos apžvalga*, Vilnius: Kultūros barai, 2016.

90 Pokalbis su režisieriumi Jonu Jurašu ir rašytoja Aušra Marija Sluckaite-Jurašiene Menų spaustuvės klube „Prie arbatos“, 2012 10 25, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-10-12], <https://www.youtube.com/watch?v=cc9NL4xMp8Y&t=3659s>.

Kita vertus, emigracija užbaigė maištingos jaunystės etapą ir atvedė į kitokią visuomenę, kur nebuvo dosnios valstybės paramos, menininkas turėjo pats kovoti dėl galimybės kurti, ir menininkas, reikšmingas mažoje kultūroje, buvo nesvarbus didelei. Sluckaitė susidūrimą su kapitalizmo paradoksais išėivijoje patyrė anksčiau negu Vaičiūnaitė Lietuvoje. Prisimindama ją, Sluckaitė pastebėjo, kad poetės rinkiniai ėjo vienas po kito, nekeldami įtarimų sovietinei cenzūrai. Priešingai, jai sunkiau spausdintis tapo atgavus nepriklausomybę: poetė jautėsi nepritampanti prie naujų sąlygų, kintančio menininko vaidmens⁹¹. Sovietmečiu kaltinta estetizmu, jam pasibaigus, Vaičiūnaitė pasijuto nurašoma kaip sovietinės literatūros kūrėja. Galima sakyti, kad ji mirė per anksti ne tik todėl, kad mirė palyginti jauna; bet ir todėl, kad nesulaukė, kol Lietuvos visuomenė, išgyvenusi sunkų pereinamąjį iš socializmo laikotarpį, vėl pradės vertinti gyvenimą čia ir dabar. Vaičiūnaitė tikriausiai būtų sulaukusi savo pasaulėjautos ir estetikos pritaipimo šių dienų sąlygomis.

Trumpos išvados

Platesnis požiūris į literatūros procesą, jo dalyvių funkcijas plečia galimybes atskleisti iki tol nematomą moterų vaidmenį. Kaip daugeliu atveju, lietuvių kultūros istorija stokoja ne originalių, amžininkus veikusių asmenybių, bet jų veiklos tyrimų ir tų tyrimų sklaidos, pavertimu bendruoju žinojimu. Tai ypač pasakytina apie moterų emancipacijos istoriją. Todėl kiekviena nauja ambicingų moterų karta tariasi esanti pirmoji, siekianti įtvirtinti moterų savarankiškumo principus gyvenime ir išreikšti savo unikalumą kultūros formomis. Šiuo straipsniu siekta bent kiek tokias iliuzijas išsklaidyti. XX a. 6–7 deš. literatūros modernistės gana sėkmingai reikėsi literatūroje, dėl kūrybos temų ir formų kameriškumo sėkmingai išsilaikydamos viešajame kultūros gyvenime (dažniausiai jo periferijoje) ir drauge neidamos į rimtesnius kompromisus su savo etiniais, estetiniais, politiniais principais. Išimtis būtų Aušros Sluckaitės laikysena XX a. 8 deš.: apsisprendimas emigruoti ir emigravimas sovietmečiu reikė, kad net tokie asmeniškai pasirinkimai kaip santuoka Aušros Vartų koplyčioje įgis politinę potekstę, o jos indėlis į literatūros gyvenimą bus nutylimas. Šios kartos li-

⁹¹ „Sutrūkę atminties karoliai“, p. 22.

teračių pastangos modernizuoti moterų gyvenimą turėjo savo kainą, tačiau reta kuri ją užfiksavo pati, tad apie tai, kaip jos pačios save vertina, galima tik mėginti atkurti iš bendralaikinių liudijimų, nuspėti. Vis dėlto žvelgiant iš laiko perspektyvos atrodo svarbu, kad galime bent iš dalies remtis ir pačių moterų pasakojimais. Moterų ir vyrų atsiminimai apie kitus (drauge ir apie save), dienoraščių fragmentai atskleidžia moterų rašytojų pastangas veikti ne tik per literatūrą, bet ir savo asmeniais pasirinkimais diktuojuoju su savuoju laiku.

Gauta ——— 2019 10 22

Literatūra

- „A. M. Jurašienė : „Dabar tėvynė man labiausiai yra kalba“, kalbino Audrius Musteikis, in: *Lietuvos žinios*, 2007 08 02, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25]; <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-08-03-a-m-jurasiene-dabar-tevyne-man-labiausiai-yra-kalba/9913>.
- Baliutytė Elena, *Eduardas Mieželaitis tarp Rytų ir Vakarų: pasivaikščiėjimas su Waltu Whitmanu ir staugsmas su Allenu Ginsbergu*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- Baltušis Juozas, *Valiusei reikia Alekso: novelės apie meilę*, Vilnius: Vaga, 1965.
- Baltušis Juozas, *Vietoj dienoraščio 1970–1975*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2019.
- Bradūnas Kazys, 1959 09 23 laiškas Eugenijui Matuzevičiui, in: Maironio lietuvių literatūros muziejus, GEK 40366.
- Chruščiovas N., *Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro komiteto ataskaita partijos XXII suvažiavimui*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
- Daugirdaitė Solveiga, „Lyčių santykių vaizdavimas sovietmečio literatūroje“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos*, sud. Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 468–491.
- Degutytė Janina, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1996, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25], http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Janina_Degutyte%20C4%97._Atsakymai._Nebaigta_autobiografija.LH6601.pdf.
- Degutytė Janina, *Ugnies lašai: eilėraščiai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Dragenytė Ramunė, „Judita Vaičiūnaitė ir Hermanis Marjeris Majevskis“, in: *Metai*, 2006, Nr. 2, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-04], <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/129-2006-nr-2-vasaris/558-ramut-dragenyt-judita-vainait-ir-hermanis-marjeris-majevskis>.
- Geda Sigitas, *Pėdos*, Vilnius: Vaga, 1966.
- Giedrytė Saulė, „Garsaus dailininko palikta duklė širdgėlą išliejo po daug metų“, *lrytas*, 2014-10-11, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-04], <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2014/10/11/news/garsaus-dailininko-palikta-dukte-sirdgela-isliejo-po-daug-metu-4422980/>.
- Juknytė Ernesta, „Susitikimo teologija Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgėse“, in: *Lituanistica*, t. 54, Nr. 1 (73), p. 73–87, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-04-14], <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/5003-ernesta-juknyte-susitikimo-teologija-birutes-pukeleviciu-tesmetugese-2008-1>.
- Kavolis Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.
- Kelertienė Violeta, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
- Kmita Rimantas, „Barzdoti, liūdni ir su Kafkos tomeliu rankose: Auksinis 7-ojo dešimtmečio jaunimas lietuvių prozoje“, in: *Colloquia*, Nr. 41, 2018.
- Kmita Rimantas, „Buvo tokie asmeniniai ryšiai, kurių nelietė visa šita oficialioji aplinka“: pokalbis su Kęstučiu Nastopka, in: *Nevienareikšmės situacijos: Pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, sud. Rimantas Kmita, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-07-25], http://www.lti.lt/failai/Interviu_su_prof_Nastopka.pdf.
- Kmita Rimantas, *Ištrūkimas iš fabrikos: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Kubilius Vytautas, *Dienoraščiai*, t. 1, 1945–1977, parengė Janina Žekaitė, Jūratė Sprindytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

- Liobytė Aldona (1915–1985): Korespondencijos fragmentai*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Gintarė Paškevičiūtė-Breivienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.
- Mitaitė Donata, „Apie moters išaukštinimą ir vyro garbę“, in: *Nemunas*, 2011 09 8–14.
- Oginskaitė Rūta, *Gib a kuk. Žvilgtelėk: Pokalbiai Olgos ir Grigorijaus Kanovičių namuose*, Vilnius: Tyto alba, 2017.
- Ortner Sherry, „Ar vyro ir moters santykis toks kaip gamtos ir kultūros?“, in: *Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*, sud. Karla Gruodis, Vilnius: Pradai, 1995.
- Pociūtė Rima, „Marginalijų poezija“, in: *Poezijos pavasaris 98*, Vilnius: Vaga, 1999.
- Putinaitė Nerija, *Skambantis molis: Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*, Vilnius: Vaga, 2019.
- Pūkelevičiūtė Birutė, *Metūgės: Eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Pūkelevičiūtė Birutė, „Antano Škėmos puslapiai: Pro domo sua“, in: *Colloquia*, 2011, Nr. 26, [interaktyvus], [žiūrėta 2019-08-19], http://www.llti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Publ_Pukeleviciute.pdf.
- Ramoškaitė Gražina, „Eilėraštis kaip medžio lapas: Pokalbiai su Judita Vaičiūnaite“, in: *Pokalbiai apie poeziją*, Vilnius: Vaga, 1984.
- Raškevičiūtė Jurgita Žana, „30-ųjų karta be moterų, arba Apie moters tapatybės vaizdinį Nikitos Chruščiovo laikotarpio spaudoje ir poezijoje“, in: *Literatūra*, 2018, t. 60 (1).
- Raškevičiūtė Jurgita Žana, „Apie Janinos Degutytės epistoliką, arba Kaip buvo rašomi laiškai“, in: *Literatūra*, 2010, Nr. 52 (1).
- Reimeris Vacys, *...buvo...: Kelionė per gyvenimą: Laikai, įvykiai, žmonės, kūryba*, Vilnius: Žuvėdra, 2010.
- Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija, *Po Dvynių ženklų: Teatro menininko [Jono Jurašo] kelias tarp dviejų pasaulių*, Vilnius: Vaga, 1994.
- Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija, *Spektaklių ir sapnų klavyrai: Režisieriaus Jono Jurašo kūrybos apžvalga*, Vilnius: Kultūros barai, 2016.
- Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija, „Sutrūkę atminties karoliai“, in: *Egziliantės užrašai: Esė, portretų eskizai, atsiminimai, impresijos*, Vilnius: Kultūros barai, 2008.
- Sutkus Antanas, *Sartre & Beauvoir: Cinq jours en Lituanie*, Latresne-Bordeaux: Le Bord de l'eau, 2005, [interaktyvus], [žiūrėta 2008-04-13], www.photography.lt/lt.php/Leidiniai?id=40.
- Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė: *publicistika, laiškai, atsiminimai*, parengė R. Z. Saukienė, Vilnius: Vaga, 1995.
- Šaltenis Rapolas, *Aš – mokytojas: Dienoraščiai, laiškai, prisiminimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.
- Šmitienė Giedrė, „Ir aš nebijau juodos“. Santykis su motina Janinos Degutytės tekstuose“, in: *Literatūra*, 2018, Nr. 60 (1).
- Tarybų Lietuvos rašytojai, M–Ž*, Vilnius: Vaga, 1977.
- Tarybinių Lietuvos rašytojų autobiografijos, L–Ž*, Vilnius: Vaga, 1989.
- Tylusis modernizmas Lietuvoje, 1962–1982*, sud. Elona Lubytė, Vilnius: Tyto alba, 1997.
- The Baltic Memory: Modernisation Processes in Lithuanian, Latvian and Estonian Soviet period literatures*, sud. Elena Baliutytė, Donata Mitaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Vaičiūnaitė Judita, *Mabre viešbutis: Memuarinė proza*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- Vaičiūnaitė Judita, *Pakartojimai*, Vilnius: Vaga, 1971.
- Vaičiūnaitė Judita, „Žmonės ją labai mylėjo“, in: *Metai*, 1997, Nr. 7.
- Вайль Петр, Генис Александр, *60-е: Мур советского человека*, Москва: Новое литературное обозрение, 2001.

Summary

Were They Quiet? Were They Modernist? The Roles of Women in the World of Lithuanian Literature of the 1960s–70s

Solveiga Daugirdaitė

Keywords: women writers, soviet, modernisation of literature, social roles, autobiography, memoirs.

The paper analyses the roles of women in the 20th century Lithuanian literature and culture. The paper focuses primarily on the lives and works of the poets Janina Degutytė and Judita Vaičiūnaitė, and the art critic Aušra Sluckaitė. The argument is built around the two premises: first, the atmosphere of the post-Stalinist ‘thaw’ of the 1960s manifested through the liberalisation of society and modernist experimentation in arts. Second, the post-Stalinist reprieve also saw the return to the ideology of the traditionally patriarchal gender roles. The paper looks through a series of cases and analyses the ways in which women were active in literature by noting how the notions of femininity manifested in their work, and how their ways of working in the field of literature actually impeded their capacities to make their contributions evident. Drawing on the memoirs, letters, and other documents, the paper discusses women’s representations of both their selves and their youth.